

УДК 82.01.09

DOI 10.52928/2070-1608-2024-70-2-37-42

ВОБРАЗ БУДУЧЫНІ ПРАЗ БІНАРНЫЯ АПАЗІЦЫІ Ў “МАСАВАЙ ПАЭЗІІ” ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

Д.А. ЮРКОЙЦЬ

(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск)

e-mail: zmiceryurk@gmail.com

У артыкуле выяўляецца адметнасць раскрыцця “вобраза будучыні” ў творчасці прадстаўнікоў “масавай паэзіі” Заходняй Беларусі. Асноўны акцэнт робіцца на адлюстраванні тыповых “бінарных апазіцый” (на прыкладзе вершаў А. Іверса). Сцвярджаецца, што разгляд ідэйна-эстэтычнай спецыфікі літаратурнай творчасці патрабуе карэктнага выкарыстання тэрмінаў “вобраз будучыні”, “бінарныя апазіцыі”, “масавая паэзія”, “заходнебеларуская паэзія”. На канкрэтных прыкладах паказваецца, што аналіз розных варыянтаў адных і тых жа твораў (якія змешчаны ў перыядычным друку Заходняй Беларусі і савецкіх выданнях) дазваляе выявіць выразную тэндэнцыюнасць у эвалюцыі вобразаў будучыні.

Ключавыя словы: вобраз будучыні, бінарныя апазіцыі, масавая паэзія, заходнебеларуская паэзія, А. Іверс.

Уводзіны. Літаратура Заходняй Беларусі (1921–1939) – важная частка літаратурнага працэсу ХХ ст., якая неаднаразова станавілася аб’ектам даследаванняў літаратуразнаўцаў. Яшчэ ў савецкія часы былі напісаны артыкулы А. Салагуба “Літаратурны фронт Заходняй Беларусі” (1932) [1, с. 1], “Мастацкая літаратура «Грамады»” (1933) [2, с. 155–165], П. Глебкі “Мастацкая літаратура Заходняй Беларусі” (1945) [3, с. 75–100], В. Таўлая “Ідэя ўз’яднання беларускага народа ў паэзіі” (1946) [4, с. 195–198] і інш. Аднак яны не былі пазбаўлены выразных ідэалагічных штампаў. Звярталася ўвага на літаратурны працэс Заходняй Беларусі і ў перыядычных выданнях БССР. Значны ўнёсак у даследаванні паэзіі Заходняй Беларусі зрабіў У. Калеснік, які з’яўляецца аўтарам асобных раздзелаў аб літаратуры Заходняй Беларусі у такіх фундаментальных працах, як “Гісторыя беларускай савецкай літаратуры” ў 2 частках (1982) [5, с. 126–160], “История советской многонациональной литературы” ў 6 т. (1971) [6, с. 414–420], “История белорусской советской литературы” (1977) [7, с. 90–123] і інш. Пэўную колькасць прац даследчык прысвяціў асобным паэтам: “Паэзія змагання: Максім Танк і заходнебеларуская літаратура” (1959) [8], “Ветразі Адысея: Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя беларускай паэзіі” (1977) [9], “Лёсам пазнае: выбраныя літаратурныя партрэты і нарысы” (1982) [10] і інш. Выдаў даследчык і вядомыя анталогіі заходнебеларускай паэзіі “Сцягі і паходні” (1965) [11] і “Ростані волі” (1990) [12]. Яшчэ адзін вядомы савецкі навуковец, які займаўся заходнебеларускай літаратурай, А. Ліс – аўтар артыкула “Літаратура Заходняй Беларусі” ў “Гісторыі беларускай літаратуры ХХ стагоддзя” ў 4 т. (1999) [13, с. 210–282] і шэрагу іншых прац. Нельга не згадаць і М. Арочку, аўтара прац аб асобных персаналях паэзіі Заходняй Беларусі: “Валянцін Таўлай: Крытыка-біяграфічны нарыс” (1969) [14], “Максім Танк: Жыццё ў паэзіі” (1984) [15].

Што датычыцца сучаснасці, то найбольш прадуктыўна ў напрамку даследавання заходнебеларускай паэзіі працуе М. Мікуліч (у 2010 г. была выдадзена манаграфія “Паэзія Заходняй Беларусі: 1921–1939” [16]). Акрамя гэтага, яшчэ у 2007 г. выйшла манаграфія В. Зарэцкай і М. Яніцкага “Гуманістычны пафас заходнебеларускай літаратуры” [17]. У 2014 г. беларускай даследчыцай С. Калядкай была выдадзена кніга “Максім Танк: новыя факты, матэрыялы, інтэрпрэтацыі” [18]. У 2021 г. выйшла кніга “Выбраныя працы па беларускім літаратурна-знаўстве” прафесаркі з Ольдэнбурга Гун-Брыт Колер, дзе, сярод іншага, у другім раздзеле ёсць артыкул пад назвай “Заходнебеларуская літаратура і беларускае літаратурнае поле (1921–1939). Спроба вызначэння іх месца” [19, с. 247–294]. Аднак казаць аб сістэмным вывучэнні заходнебеларускай паэзіі сучаснымі літаратуразнаўцамі ўсё ж не даводзіцца. М. Мікуліч слухна заўважае: “Прадметам шырокага, сістэмнага, канцэптуальна-цэласнага аналізу паэзія Заходняй Беларусі яшчэ не стала” [16, с. 37]. Тым больш даследчыкамі не вывучалася асобна тэма рэпрэзентацыі будучыні ў творчасці заходнебеларускіх паэтаў, як не праводзіўся і тэксталагічны аналіз твораў. На гэта ёсць шэраг аб’ектыўных прычын, сярод якіх галоўная – рэзкія змены ў грамадска-палітычным кантэксце ХХ ст. Такім чынам, важнасць звароту да абранага падыходу даследавання відавочная. Выяўленне бачання лёсу Беларусі ў творчасці заходнебеларускіх аўтараў дазваляе больш поўна рэканструяваць светаадчуванне беларускага народа, які пражываў на тэрыторыі Заходняй Беларусі, прасачыць яго светапоглядныя арыенціры. Памкненні да новай будучыні тлумачацца тым, што паэты, як правіла, паходзілі з сялянскіх сем’яў, адпаведна, яны як ніхто іншы пазналі цяжкасці жыцця ў Заходняй Беларусі, і ў большасці вершаў звярталася ўвага на сацыяльнае пытанне. Пры вывучэнні заходнебеларускай паэзіі даследчыкі сутыкаюцца з пэўнымі перашкодамі, галоўная сярод якіх – шматлікія вершы ў савецкіх і часам найноўшых выданнях паўстаюць у відазмененым выглядзе, у адрозных варыянтах. Таму тэксталагічны аналіз, разгляд падтэкставых пластоў вершаў, што выдаваліся ў розныя часы, дазваляе вызначыць змены пафасу і мастацкіх сродкаў рэпрэзентацыі будучыні, праз якія заходнебеларускія аўтары выяўлялі імкненне да ўз’яднання Бацькаўшчыны.

Спосабаў і форм рэпрэзентацыі будучыні ў творчасці прадстаўнікоў заходнебеларускай паэзіі знаходзім шмат: зварот да моладзі (М. Васілёк “Да моладзі” (1926), С. Новіка-Пяюн “Да беларускае моладзі” (1929), М. Машара “Маладым песнярам” (1930) і інш.); вылучэнне тэмы “песні”, якая павінна спрычыніцца светлай будучыні,

або вобразы звона, клічу, якія людзі павінны пачуць (М. Машара “***Распало ў вагні цярпення” (1931), С. Новік-Пяюн “Ой чаму званы?” (1926); апісанне сну (ён можа быць як добрым, у якім малюецца светлая будучыня, так і дрэнным, ад якога народ неўзабаве абудзіцца), і да т. п. У дадзеным артыкуле звернута ўвага на адзін са спосабаў выражэння адносінаў да будучыні ў творчасці прадстаўнікоў “масавай паэзіі” Заходняй Беларусі – праз бінарныя апазіцыі. Гэта былі супрацьпастаўленні мастацкіх вобразаў кшталту: раніца – дзень, дзень – вечар; зіма – вясна, восень – зіма і інш.

Яшчэ У. Калеснікам, знаўцам заходнебеларускай паэзіі, была высока ацэнена творчасць Анатоля Іверса (Івана Дарафеевіча Міско, 1912 – 1999). Для пачатковага этапу творчасці гэтага аўтара былі характэрны тыповыя, шаблонныя канструкцыі вершаў, якія сустракаюцца і ў іншых прадстаўнікоў “масавай плыні”. Пазней А. Іверс зрабіўся самабытнай творчай адзінкай, аднак казаць аб шматбаковым аналізе яго творчасці сучаснымі даследчыкамі не даводзіцца.

Мэта артыкула – на прыкладзе творчасці прадстаўніка “масавай паэзіі” Анатоля Іверса з улікам тэксталагічнага аналізу разгледзець бінарныя апазіцыі, праз якія апасродкавана выказваецца стаўленне да будучыні, – папярэдне абгрунтаваўшы тэрміналагічнае значэнне такіх выразаў, як “вобраз будучыні”, “заходнебеларуская масавая паэзія”.

Асноўная частка. Выкарыстоўваючы ў навуковым дыскурсе паняцці “вобраз будучыні” і “заходнебеларуская масавая паэзія”, акрэслім, перадусім, іх тэрміналагічны змест. Гэтыя паняцці выкарыстоўваюцца навукоўцамі XX ст. у розных кантэкстах і як тэрміны ў вялікай ступені канвенцыянальнымі (нават для Беларусі і Польшчы). Прычына такога становішча – тая надзвычайная складанасць гісторыка-літаратурнага жыцця на захадзе Беларусі (з 1921 па 1939 г.), плён якога мусяць апісаць названыя канвенцыянальныя вызначэнні, спакваля робячыся ўсё больш спецыялізаванымі ды набліжанымі да дэфініцый. Перад тым, як перайсці да дыферэнцыяцыі паняццяў “масавая паэзія / масавая літаратура” і “заходнебеларуская масавая паэзія”, абгрунтуем тэрміналагічнае значэнне выразу “вобраз будучыні”.

Важна гэта таму, што замест лексем “вобраз”, уласна кажучы, можна было б выкарыстаць у аналагічным функцыянальным значэнні, да прыкладу, найменні “карціна”, “мадэль”, “контур”, “праект”, “праекцыя” і пад. Аднак тут варта заўважыць, што прадстаўнікамі розных навук усе згаданыя найменні (нават “контур” у нейкай ступені) ужо маюць зусім пэўныя тэрміналагічныя канатацыі, традыцыйны канвенцыянальнага выкарыстання ў сталых тэрмінасістэмах. Практыка пераносу тэрмінаў з адной навуковай галіны ў другую ўвесь час пашыраецца, але залішне часта гэта робіцца без належнага абгрунтавання. Відавочна, што пералічаныя вышэй найменні немэтазгодна запазычваюць для філалагічнага аналізу фікцыянальных тэкстаў, і асабліва – паэзіі. Да прыкладу, “праект будучыні” разумеецца як праграма, разлічаная на яе выкананне. Ці “мадэль”, якая, як слухна заўважае І. Жолцікава [20, с. 76], з’яўляецца ў любым выпадку штучнай, мэтанакіравана створанай канструкцыяй, і таму “мадэль” не дазваляе падкрэсліць, што чаканне будучыні ў лірыцы – гэта інтэнцыя, яна мае спантанны характар. У той жа час для апісання кананічных жанравых структур (напрыклад, антыўтопій, у якіх таксама ствараецца фікцыянальны свет) тэрміны “мадэль”, “карціна” і пад. могуць ужывацца прадуктыўна, таму што там будучыня ёсць дадзенасць, створаная па законах жанру. У нашым жа выпадку мы маем справу не з дадзенасцю, а з прадчуваннем, спадзяваннем (часцей), бачаннем, уяўленнем (радзей). Што не дзіўна, бо паэзія, усё ж, больш тонкая матэрыя, дзе адзін з найгадоўнейшых складнікаў – эмоцыя. Калі ў некаторых вершах заходнебеларускіх паэтаў (дэкламацыйнага характару) таксама можна ўбачыць “інструкцыю”, якая досыць канкрэтна апісвае план дзеянняў для хутчэйшага надыходу будучыні, той самай абстрактнай “лепшай долі”, то гэта будзе якраз дэкламацыі з утапічным (або антыўтапічным) жанравым зместам.

Гаворачы пра “вобраз будучыні” ў сацыяльна-філасофскім дыскурсе, даследчыкі спасылаюцца ў асноўным на працу Ф. Полака “The image of the future”. І нават аўтар манаграфіі з такой назвай не дае канкрэтнай дэфініцыі, што маецца на ўвазе пад “вобразам будучыні”. Згаданая даследчыца І. Жолцікава заўважае, што “*у сучаснай публіцыстыцы таксама, як і ў гуманітарных даследаваннях, выраз «вобраз будучыні» выкарыстоўваецца ў якасці ўстойлівага выразу*”, і што ўжываецца гэты ўстойлівы выраз “*хутчэй інтуітыўна, чым рацыянальна*” [21]. Сапраўды, калі ставіць мэту даць канкрэтную дэфініцыю гэтаму паняццю, то для яе выканання спатрэбіцца разгледзець незлічонае мноства сітуацый, дзе яно запатрабавана і выкарыстана (што ёсць кампетэнцыяй хутчэй кагнітыўнай лінгвістыкі, чым літаратуразнаўства). Такім чынам, невыпадкова тэрмін “вобраз” у літаратуразнаўстве не мае адной універсальнай дэфініцыі, але пры гэтым застаецца адным з самых частотных, чыё ўжыванне абумоўлена нібы апырэры (бо мастацкая літаратура – гэта спасціжэнне свету праз мысленне ў вобразах).

Вывучаючы паэзію, мэтазгодна ўдакладніць: лірык часцей мысліць асацыятыўна, і з улікам гэтага запатрабаваным робіцца словазлучэнне “асацыятыўны вобраз”. Так, у вершах заходнебеларускіх творцаў “будучыні” самой па сабе, як правіла, няма, але ёсць бінарныя апазіцыі кшталту “сучаснасць – будучыня” (“зіма – вясна”, інш.); гэта значыць, стаўленне да будучыні выказваецца апасродкавана.

“Будучыня” ў заходнебеларускіх паэтаў канкрэтызаваная ў тым сэнсе, што яна абмяжоўваецца, у большасці сваёй, бачаннем сацыяльнага пытання пасля вызвалення народа Заходняй Беларусі з-пад панскага прыгнёту, пасля кардынальных зменаў грамадска-палітычнага плану (якія бачыліся ў асноўным у аб’яднанні з БССР). Адпаведна, уяўленне пра “будучыню” ў абсалютнай большасці творцаў будзе падобным па сваёй сутнасці. “*Калектыўны вобраз – гэта вобраз, агульны для дадзенага соцыуму, які ўспрымаецца канкрэтнымі яго членамі, але*

не фарміруецца кімсьці з іх персанальна. Калектыўны вобраз будучыні з'яўляецца медыянай сацыяльных чаканняў пэўнай групы ў той ці іншы перыяд часу”, “вобраз будучыні, звязаны з эвалюцыяй дзяржаўнага ладу ... са зменаў форм зямельнай уласнасці, зацвярджэннем свабоды слова ... не з'яўляецца плодам творчасці канкрэтнага аўтара, ён узнікае з агульнасці прадчуванняў, супадзення настрояў, адзінства адносінаў да будучыні. Гэта не аўтарскі, а калектыўны вобраз будучыні” [20, с. 79]. Такім чынам, мы маем справу з творчасцю паэтаў, якія бачаць будучыню Заходняй Беларусі лепшай у сацыяльным плане – гэта агульнае. Адрознае ж – мастацкія сродкі рэпрэзентацыі гэтай будучыні. Умоўна можна вылучыць дзве групы вершаў па спосабах рэпрэзентацыі будучыні: праз прызму мінулага (у асноўным у нацыянальна скіраваных паэтаў) і праз прызму сучаснасці (у камуністычна заангажаваных). У першым выпадку гераічнае мінулае (з гісторыі ВКЛ, да прыкладу) дазваляе казаць паэтам аб магчымасці адраджэння нацыі ў межах незалежнай дзяржавы; у другім жа выпадку – цёмная сучаснасць процістаўляецца светлай будучыні ў складзе БССР. Зразумела, што не заўсёды будучыня ўяўлялася радаснай і бестурботнай; няпэўнасць, трывога, выказаныя ў вершах, таксама сустракаліся.

На пачатку творчасці аб'ядноўваў усіх паэтаў рамантычна-ўзнёслы пафас, у якім прасочвалася (часам выразна) нацыянальная скіраванасць. Плынь масавай паэзіі, у асноўным, грунтавалася на другім варыянце разумення гістарычных перспектывы для беларусаў, што абсалютна лёгка тлумачыцца: іх сацыяльнае паходжанне спарадзіла іх жаданні. Каб зразумець, што маецца на ўвазе пад “масавай паэзіяй Заходняй Беларусі”, варта звярнуцца да дэфініцыі самога паняцця “масавай літаратуры”. У артыкуле, напісаным Н. Мельнікавым для энцыклапедыі літаратурных тэрмінаў, сярод іншага чытаем: “*Нярэдка пад масавай літаратурай разумеюць увесь масіў мастацкіх твораў пэўнага культурна-гістарычнага перыяду (ці якогасьці літаратурнага напрамку), якія разглядаюцца як фон найлепшых дасягненняў пісьменнікаў першага шэрагу <...> творы характарызуюцца эстэтычнай адраснасцю, нявыяўленасцю індыўідуальна-аўтарскага пачатку*” [22, с. 514]. Акрамя іншых характарыстык “масавасці” (асноўныя з якіх нам вядомы ў сучасным кантэксце: камерцыйны попыт, пэўная жанравая прыналежнасць), гэтыя – найбольш прыдатныя для нашай сітуацыі.

Прадстаўнікі масавай паэзіі, як правіла, рэфлексавалі наконт сучаснасці і будучыні, беручы пад увагу, як было згадана, сацыяльны і грамадска-палітычны аспекты. У. Калеснік, напрыклад, пісаў: “*У канцы 20-х гадоў з асяроддзя масава-самадзейнай літаратуры вылучаюцца імёны здольных паэтаў Міхася Васілька і Міхася Машары*” [8, с. 3]. Важнае тут тое, што не ўсім удалося “вылучыцца”: у кагосьці перыяд “масавасці” застаўся на пачатку творчага шляху, а хтосьці так і не пераадолеў “бар’ер аматаршчыны” (тэрмін У. Калесніка). Гэта значыць, абсалютная большасць паэтаў пачынала свой творчы шлях на, умоўна, узроўні “масавасці”, а пасля хтосьці вылучаўся сваімі вершамі з шэрагу аднатыпных твораў, а хтосьці – не. Тых, хто адразу здзіўляў сваімі творчымі знаходкамі, было няшмат сярод паэтаў, якія асэнсоўвалі сацыяльнае пытанне (таму што яно само па сабе звужае круггляд, пазначае ўсё адным памкненнем).

Намі ўжо быў згаданы тэрмін “бінарная апазіцыя”. Масавае паэзія Заходняй Беларусі, у якой асэнсоўваецца лёс роднага краю, як правіла, пабудавана на дастаткова тыповых супрацьпастаўленнях: “зіма – вясна”, “цемра – святло” (якое бачыцца, як правіла, “у далі”), “туман – яснае надвор’е”, “ноч – раніца” і пад. (гэта ў сітуацыях, калі паэт верыць у надыход лепшай долі); часам сустракаецца і няпэўнасць: напрыклад, “восень – зіма”. Вядома, зводзіць паэзію да схематычнага ўзроўню няварта, як вядома і тое, што любая з прыведзеных апазіцый “абрастае” арыгінальнымі сродкамі мастацкай выразнасці (дарэчы, і сярод іх часта бачым “універсальныя”: аднатыпныя метафары, да прыкладу). Аднак пры разглядзе творчасці пэўнага паэта Заходняй Беларусі, думаецца, усё ж важна звяртаць на такія асацыятыўныя вобразы ўвагу. Як мінімум таму, што калі схема не змяняецца напрацягу ўсёй творчасці пісьменніка, то паўстае пытанне: а ці эвалюцыянаваў ён увогуле ў мастацка-эстэтычным плане? Асвятленне цяжкага жыцця ў Заходняй Беларусі (асабліва камуністычна-заангажаванымі паэтамі) дазваляла вельмі лёгка звязаць творчасць заходнебеларускіх паэтаў з савецкай ідэалогіяй, праз што літаратурная крытыка асноўную ўвагу надавала не тым паэтам, якія вынаходзілі новыя вершаваныя формы, творчасць якіх вылучалася арыгінальнымі сродкамі мастацкай выразнасці, а тым, хто пісаў ідэалагічна-актуальныя вершы.

Усё гэта дазваляе казаць пра абсалютна зразумелае скептычнае стаўленне да творчасці масавай плыні паэтаў з боку пазнейшых даследчыкаў, якія заўважалі брак мастацка-эстэтычнага. Аднак для стварэння агульнай карціны вобразных уяўленняў пра будучыню неабходна браць пад увагу ўсе плыні аўтараў. Прадстаўнікі масавай паэзіі, як правіла, паходзілі з сялянскіх сем’яў, адпаведна, пазналі цяжкасць жыцця як ніхто іншы. Тым больш, банальная схема не перашкаджае аўтару карыстацца самабытнымі, толькі ім абранымі мастацкімі сродкамі.

Разгледзім важнасць бінарных апазіцый на прыкладзе творчасці А. Іверса. Адрознае абмовімся, што творчасць аўтара была высока ацэнена яшчэ У. Калеснікам: “*Аднаму толькі паэту са слонімскага гнязда ўдалося адолець бар’ер аматаршчыны – Анатолю Іверсу, а выйсці за межы рэгіянальнасці на прасцяг нацыянальнай паэзіі – Валянціну Таўлаю*” [10, с. 253]. Аднак нягледзячы на майстэрскае стварэнне пейзажных матываў, вершы А. Іверса пачатковага перыяду творчасці не былі пазбаўлены штампамі і недахопамі. Не будзем галаслоўнымі, прывядзем у прыклад цытату з рэдакцыйнымі ацэнкамі часопіса “Наша воля” (№ 8 за 1936 г): “*За вершы дзякуем. Выкарыстаем. Толькі з некаторымі катастрофа: («На прадвесні»). Проста жыўцом узятая з Васілька, з Ільішэвіча і яшчэ раз з Васілька; або «па горле лебядзей» – жывы Есенін. Не радзім фатаграфіаваць, бо маеце свой талент*” (аўтарская арфаграфія і пунктуацыя вытрымак з перыядычных выданняў тут і далей захавана – Д. Ю.) [23, с. 6].

Гэта з рубрыкі “*Паіштовае скрынка*”, дзе рэдакцыя адказвала сваім чытачам і аўтарам, давала парады пісьменнікам – шмат цікавага адтуль можна вынесці... Згаданага верша не захавалася (нават назва цалкам капіруе аднайменны твор В. Таўлая, напісаны яшчэ ў 1928 годзе). Аднак вобраз вясны тыповы для ўсіх прадстаўнікоў масавай паэзіі – А. Іверс не выключэнне. Глядзіш змест зборніка вершаў паэта [24, с. 285–291], звяртаеш увагу на пачатковы перыяд творчасці і бачыш: “*Веснавыя думы*”, “*Гэта вясна*”, “****Я шукаў яшчэ вясною*” ...

Варта заўважыць, што “бінарныя апазіцыі” ў нашым выпадку неабходна разглядаць не схематычна, а ў іх рэалізацыі праз мастацкія сродкі, выкарыстаныя ў вершы. Напрыклад, у вершы “*Веснавыя думы*” апазіцыя “зіма – вясна” паўстае ў адзінаковым аўтарскім варыянце. Лірычны герой быццам бы і радуецца надыходу вясны (“*Сум я свой расплэскаў // У сонечным прасторы*” [25, с. 100]), аднак як толькі наступае ноч, думы яму не даюць спакою: “*А зярнят ні жмені – // Што пажну ўлетку?*” [25, с. 100]. У канцы верша – робіцца задумліва-разважлівай настраёнасць, з’яўляецца рамантычная ўзнёсласць (хоць вецер і “*б’е па твары*”, “*над ціхай вёскай – сонечныя мары*”), у пазнейшых выданнях, дарэчы, “*сонечныя мары*” пераўтвараюцца ў “*хмары*”, каторыя “*наганяе вецер*” [24, с. 20] – да пытання аб магчымасці прасочвання пазнейшага светаадчування лірычнага героя, а таксама яго выяўлення ў захаваных ці адрэдагаваных варыянтах.

Апазіцыя “ноч – дзень” таксама сустракаецца часта, у прыватнасці, у вершах “*Зорныя дарогі*”, “*Хтось расчэсваў зялёныя сосны*”, “*Ноччу*”, “*Вясёлай раніцай*” і інш. Напісаў А. Іверс і верш “*Пасля ночы*”, які не ўключаны ў пазнейшыя выданні, хаця чаго варта адзін толькі выраз “*зару апалонікам п’юць кусты альховыя*”. Тут назіраецца тыповая апазіцыя “ноч – раніца”, значыць, жыццё абнаўляецца: на змену змрочнай халоднай ночы прыходзіць ясная раніца. У першых чатырох строфах быццам бы канцэпцыя вытрымліваецца: “*На ўзгорках раніцай // Дзень гарыць узорамі*”, “*Жаўранкі грамадаю // Раніцу адзначылі*” [26, с. 198], аднак у апошніх дзвюх – замест наступлення дня фарбы згушчаюцца: “*Сёння пухам сцелюцца // Ветры непадкутыя...*”, “*Ў вёсцы дым кудзеліўся*” [26, с. 198]. І ўзнікае быццам бы дысананс, працэс наступлення яснага дня, аднаўлення жыцця перарываецца, верш заканчваецца мінорнымі радкамі: “*– Дзе лісты падзеліся?! – // Плакала бярозанька*” [26, с. 198].

Асобную вагу мае вобразна асэнсаваны “туман”. Ён сустракаецца ў вершах “*У шуме жыта*”, “*На бруку*”, “****Ізноў ліюцца песні, песні...*” і інш. Пра гэта пісаў яшчэ Алесь Дудар пад псеўданімам Тодар Глыбоцкі ў крытычным артыкуле аб творчасці Т. Кляшторнага (з крытыкай мы не згодны, прыводзім у прыклад толькі слушную фразу наконт вобраза “туману”): “...як толькі ня здызекваліся ў нас над гэтым няшчасным туманам” [27, с. 3].

Верш “*На бруку*” друкуецца ўпершыню ў часопісе “*Калоссе*” за 1938 г. У кнізе “*Аўсяныя росы*” (2011) твор не відазменены, а вось у савецкім выданні ёсць відавочныя праўкі. Звяртаючыся да Беларусі, паэт піша: “*Сёння ў даль з-за густых чэстаколаў // на сінеючу даль паглядзі*” [28, с. 210]. Пазней радкі змяняюцца: “*Бо на ўсход з-за густых частаколаў // З захапленнем, надзеяй глядзіш*” [24, с. 28]. Тут з’яўляецца дастаткова тыповы вобраз “*усходу*”, на які глядзяць з захапленнем і надзеяй; часам можна ўбачыць і “*сонца з усходу*”. Страфа “*Гэта зоры разсеяны густа, // каб прарэзаць туманаў плыты, // каб калосье зары з нашых пустак // зашумела ў вагнэх залатых*” [28, с. 210] змяняецца “*Ноччу зоркі рассеяны густа // І прарэжуць туманаў плыты. // І вясной ураджай з нашых пустак, // Будзем жаць ураджай залаты*” [24, с. 28]. Арыгінальны вобраз “*калосье зары*” знікае. Другое двухрадкоўе чытаецца як набор слоў, награваных толькі дзеля стварэння рыфмы. Апошняя страфа надзвычай важная, у арыгінале яна гучыць так: “*Ці ня радасць прыдзе пасля суму, // ці ня ўдараць ў званы пасля сну?.. // Ня нам думу горкую думаць // спатыкаючы нашу вясну!..*” [28, с. 210]. Задумлівы тон і няўпэўненае пытанне з надзеяй напачатку змяняецца воклічам, пасля якога шматкроп’е: лірычны герой бадай што і не верыць, што ўсё будзе добра, але быццам бы падбадзёрвае сябе. У савецкім выданні былая настраёнасць губляецца цалкам, з’яўляецца цвёрдая ўпэўненасць, знаёмая і па вершах многіх іншых аўтараў: “*Прыйдзе радасць, як дзень пасля ночы, // Звон народны разбудзіць ад сну. // Будзем верыць і будзем прарочыць, // Спатыкаючы нашу вясну*” [24, с. 28]. Тут ужо няма ніякіх пытанняў і ваганняў, таму што тое, што прыйдзе радасць (пазначэнне савецкай ўлады), – настолькі відавочна, як што пасля ночы настае дзень. Тут і дзень і ноч, і вясна, і туманы...

На адной старонцы са згаданым творам змешчаны яшчэ адзін верш А. Іверса “*Залацілася раніца*”. У першаварыянце аўтар так апісвае жыццё ў Заходняй Беларусі: “*гэтак ніклі у цьму дні жыцця – невясёлыя // паміж соснаў зялёных і голых асін...*” [29, с. 18]. У пазнейшым выданні “*цьма*” ператвараецца ў “*туман*” – надзвычай важная змена. Ужо па двух згаданых вершах і ўбачаных зменах можна рабіць выснову пра тое, што ў першаварыянтах надзея, вера ў светлую будучыню ў лірычнага героя няпэўная, а ў пазнейшых рэдакцыях яна адназначная: складваецца ўражанне, быццам бы лірычны герой дакладна ведае, што ўсё будзе добра. Так і тут: “*цьма*” – гэта нешта трывала непасветнае, а “*туман*” заўсёды толькі часова з’ява (тут варта прасцыраваць гэта на нібыта веды пра тое, што Беларусь была раз’яднана часова, а не назаўсёды). Працитуем апошняю страфу: “*Мо’ прыдзеца яшчэ зімаваць недагрэтымі – // хмары воўкам кудлатым паўзуць з-за Карпат... // Але песьню сваю дапаём недапетую // сярод ніў залатых, пад напавы сярпа*” [29, с. 18]. Як бачна, верш гэты і так увасабляе сабой надзею, што ўжо хутка часткі Беларусі аб’яднаюцца ў адну сацыялістычную краіну (“*напавы сярпа*”), але простае згаданне “*сярпа*”, відаць, было вырашана ўзмацніць, больш пэўна звязаць з рэаліямі савецкага жыцця. Таму ў пазнейшым выданні чытаем: “*Мо’ прыдзеца зіму сустракаць не за комінам, // Хмары воўкам кудлатым плывуць з-за Карпат. // Біяграфія наша яшчэ не запоўнена // Ў звоне цяжкага молата, звоне сярпа*” [24, с. 25]. Праўда, у гэтым варыянце ёсць свае хібы. Напрыклад, мастацкая вартасць зніжаецца: цяжка зразумець, чым матывавана замена “*недапетай песні*” на “*недапісаную біяграфію*”, гэта ж не проза. А апошні радок гучыць так, як

павінен, напэўна, ён гучаць у сапраўднага савецкага паэта: у сяра не можа быць напеваў, як то было ў арыгінале, цяпер ён звiнiць ды яшчэ й разам з цяжкім молатам.

Заклучэнне. Разгляд iдэйна-эстэтычнай спецыфікі літаратурнай творчасці патрабуе карэктнага выкарыстання тэрмінаў “вобраз будучыні”, “бінарныя апазіцыі”, “масавая паэзія”, “заходнебеларуская паэзія”. Для разумення светаадчування заходнебеларускіх паэтаў і бачання імі будучыні неабходна звярнуцца да разгляду літаратурнага працэсу 1920 – 1930-х гг. у яго цэласнасці, з улікам узаемаўплываў як розных творчых індывідуальнасцей, так і цэлых адрозных плыняў. Паэзія за межамі БССР мела свае прыкметныя набыткі. Пасля з’яднання нацыі некаторыя ўзоры і масавай творчасці і вершы больш выбітных аўтараў былі перавыдадзены. Параўнанне розных варыянтаў адных і тых жа тэкстаў (на матэрыяле вершаў А. Іверса) дазваляе выявіць выразную тэндэнцыйнасць у эвалюцыі вобразаў будучыні, што ўтрымліваюцца на старонках савецкіх выданняў заходнебеларускай лірыкі. Прыведзеныя прыклады па творчасці А. Іверса з’яўляюцца характэрнымі для ўсіх іншых яго сучаснікаў – прадстаўнікоў “масавай паэзіі”.

ЛІТАРАТУРА

1. Салагуб А. Літаратурны фронт Заходняй Беларусі // Літаратура і мастацтва. – 1932. – № 1. – С. 1.
2. Салагуб А. Мастацкая літаратура “Грамады” // Польшыя рэвалюцыі. – 1933. – Кн. 1. – С. 155–165.
3. Глебка П. Мастацкая літаратура Заходняй Беларусі // Збор твораў: У 4 т. – Т.4. – Мінск: Маст. літ-ра, 1986. – С. 75–100.
4. Таўлай В. Выбраныя творы / уклад., прадм. і кам. А. Клышкі. – Мінск: Белар. навука, 2014. – С. 195–198.
5. Калеснік У.А. Літаратура Заходняй Беларусі // Гісторыя беларускай савецкай літаратуры: вуч. дапам. для філалагічных факультэтаў універсітэтаў у 2 ч. Ч. 2 / пад рэд. І. Я. Навуменкі і інш. – Мінск: Выш. шк., 1982. – С. 126–160.
6. Колесник В.А. Литература Западной Белоруссии // История советской многонациональной литературы: в 6 т. – Т. 2. Кн. 1 / Акад. наук СССР, Ин-т мировой литературы им. А.М. Горького. – М.: Наука, 1971. – С. 414–420.
7. Колесник В.А. Литература Западной Белоруссии // История белорусской советской литературы / ред. И.Я. Науменко. – Мінск: Наука и техника, 1977. – С. 90–123.
8. Калеснік У. Паэзія Змагання: Максім Танк і заходнебеларуская літаратура. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, Рэд. маст. літ-ры, 1959. – 251 с.
9. Калеснік У. Ветразі Адысея: Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя ў беларускай паэзіі. – Мінск: Маст. літ-ра, 1977. – 325 с.
10. Калеснік У. Лёсам пазнае: выбраныя літаратурныя партрэты і нарысы. – Мінск: Маст. літ-ра, 1982. – 556 с.
11. Сцягі і паходні: творы паэтаў з былой Заходняй Беларусі / склад., аўтар прадм. У. Калеснік. – Мінск: Беларусь, 1965. – 254 с.
12. Ростані волі: з заходнебеларускай паэзіі / уклад. і аўтар прадм. У. Калеснік. – Мінск: Маст. літ-ра, 1990. – 414 с.
13. Ліс А. Літаратура Заходняй Беларусі // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т. / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Белар. навука, 1999. – Т. 2. – С. 210–282.
14. Арочка М. Валянцін Таўлай: крытыка-біграфічны нарыс. – Мінск: Беларусь, 1969. – 166 с.
15. Арочка М. Максім Танк: жыццё ў паэзіі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984. – 270 с.
16. Мікуліч М. У. Паэзія Заходняй Беларусі (1921–1939) / навук. рэд. У.В. Гніламёдаў. – Мінск: Белар. навука, 2010. – 462 с.
17. Зарэчка В., Яніцкі М. Гуманістычны пафас заходнебеларускай літаратуры. – Брэст: БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2007. – 187 с.
18. Калядка С.У. Максім Танк: новыя факты, матэрыялы, інтэрпрэтацыі. – Мінск: Белар. навука, 2014. – 485 с.
19. Колер Г.-Б. Заходнебеларуская літаратура і беларускае літаратурнае поле (1921–1939). Спраба вызначэння іх месца // Выбраныя працы па беларускім літаратуразнаўстве / склад. П.І. Навуменка; пад рэд. П.І. Навуменкі; пер. з ням. Н. Пахомчык і інш. – Мінск: БДУ, 2021. – С. 247–294.
20. Желтикова И. Образ будущего как образ // Ученые записки Орловского государственного университета. – 2013. – № 5(55). – С. 75–80.
21. Желтикова И. Образ будущего в интерпретации Ф. Полака [Электронны рэсурс] // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2013. – № 3 (23). – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-buduschego-v-interpretatsii-f-polaka>. (дата обращения: 14.11.2023).
22. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н. Николюкина. Ин-т науч. информации по общественным наукам РАН. – М.: НПК “Интелвак”, 2001. – С. 514–517.
23. Вершаваная скрынка // Наша воля. – 1936. – № 8. – С. 6.
24. Іверс А. Аўсяныя росы: вершы, успаміны. – Мінск: Кнігазбор, 2011. – 292 с.
25. Іверс А. Веснавыя думы // Беларускі летапіс. – 1937. – № 5. – С. 100.
26. Анатоль Іверс. Пасля ночы // Беларускі летапіс. – 1937. – № 9. – С. 198.
27. Тодар Глыбоцкі. Пра літаратурныя справы: “Ледзяная гітара” // Савецкая Беларусь. – 1927. – 5 кастр. – С. 3.
28. Іверс А. На бруку // Калосьсе. – 1938. – № 4 (17). – С. 210.
29. Анатоль Іверс. Залацілася раница // Калосьсе. – 1938. – № 1 (14). – С. 18.

Паступіў 19.11.2023

ОБРАЗ БУДУЩЕГО СКВОЗЬ БИНАРНЫЕ ОППОЗИЦИИ В “МАССОВОЙ ПОЭЗИИ” ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ

Д.О. ЮРКОЙТЬ

(Белорусский государственный университет, Минск)

В статье выявляется своеобразие раскрытия “образа будущего” в творчестве представителей “массовой поэзии” Западной Беларуси. Основной акцент делается на изображении типичных “бинарных оппозиций”

(на примере стихотворений А. Иверса). Утверждается, что рассмотрение идейно-эстетической специфики литературного творчества требует корректного использования терминов “образ будущего”, “бинарные оппозиции”, “массовая поэзия”, “западнобелорусская поэзия”. На конкретных примерах показано, что анализ разных вариантов одних и тех же произведений (опубликованных в периодической печати Западной Беларуси и советских изданиях) позволяет выявить четкую тенденцию в эволюции образов будущего.

Ключевые слова: образ будущего, бинарные оппозиции, массовая поэзия, западнобелорусская поэзия, А. Иверс.

THE IMAGE OF THE FUTURE THROUGH BINARY OPPOSITIONS IN “MASS POETRY” OF WESTERN BELARUS

D. YURKOITS

(Belarusian State University, Minsk)

The article reveals the distinctiveness of revealing “the image of the future” in the work of representatives of the “mass poetry” of Western Belarus. The main emphasis is placed on the depiction of typical “binary oppositions” (on the example of poems by A. Ivers). It is claimed that consideration of the ideological and aesthetic specificity of literary creativity requires the correct use of the terms “the image of the future”, “binary oppositions”, “mass poetry”, “Western Belarusian poetry”. Using specific examples, it is shown that the analysis of different versions of the same works (which are included in the periodicals of Western Belarus and Soviet editions) allows us to reveal a clear tendency in the evolution of images of the future.

Keywords: *the image of the future, binary oppositions, mass poetry, Western Belarusian poetry, A. Ivers.*